

XX – початку XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела / за ред. С.Я. Єрмоленко. – К. : Грамота, 2007. – 368 с. **9.** Чапленко В. Українська літературна мова. Її виникнення і розвиток (XVII ст. – 1917 р.) / Василь Чапленко. – Нью-Йорк, 1955. – 328 с. **10.** Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII ст. – 1933 р.) / Василь Чапленко. – Нью-Йорк, 1970. – 448 с. **11.** Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу / Л.І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – 478 с.

Наєнко Г.М., к. філол. н., докт.

ДІАЛОГ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ АДРЕСАЦІЇ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянуто функції та різновиди діалогів у смисловій структурі наукових текстів середньоукраїнського періоду. Встановлено статус інформативного діалогу як конститутивного для жанру опису в академічному дискурсі. Поєднання опису й експлікації суб'єктивних смислів притаманне навчальним текстам, фіксація розмовного мовлення – науково-популярному.

Ключові слова: історія української літературної мови, науковий текст, діалог, опис, розмовне мовлення.

The article deals with the functions and types of dialogues in the semantic structure of Middle-Ukrainian period scientific texts. It is established the status of informative dialogue being constitutive for the description genre in academic discourse. Combining description and explication of subjective meanings is inherent in educational texts, while the fixation of conversational speech is common for popular science text.

Key words: history of Ukrainian literary language, scientific text, dialogue, description, conversational speech.

В статье рассмотрены функции и разновидности диалогов в смысловых структурах научных текстов среднеукраинского периода. Установлен статус информативного диалога как конститутивного для жанра описания в академическом дискурсе. Сочетание описания и экспликации субъективных

смыслов присуще учебным текстам, фиксация разговорной речи – научно-популярным.

Ключевые слова: история украинского литературного языка, научный текст, диалог, описание, разговорная речь.

Функції діалогу в найдавніших наукових текстах здавна привертала увагу дослідників. Ще перші коментатори діалогів Платона, зауважує Н.Д. Арутюнова, підкреслювали його ефективність завдяки підвищеній інтонації переконливості діалогічних реплік, здатності зберігати увагу адресата. "Діалогічні репліки не тільки створюють суперечку, але також допомагають мовцю краще й точніше виразити свою думку, а також забезпечити її мотиваціями й прикладами. Вони, крім того, ніби звучать, і їх інтонація підсилює переконливість, тобто має інтелектуальний ефект. Недаремно наукові тексти, звичайно, несуть на собі відбиток діалогічності... діалог є також джерелом багатьох граматичних категорій, таких як особа дієслова, імператив, питання, *так-ні* відповіді, тобто по-суті лежить в основі формування прагматики мови" [1, с. 8].

Вивчення діалогічної форми мовлення в II половині XX ст. каталізоване концепцією діалогічності гуманітарного пізнання М. Бахтіна. Поняття адресованості, спрямованості включають у більш широке поняття діалогічності мовлення, а діалогізацію лише як стилістичний прийом відрізняють від поняття діалогічності [3, с. 45; 13]. Актуальними проблемами залишаються визначення й виокремлення діалогу, діалогічного тексту й діалогічного дискурсу (огляд див., напр., у [2]), їх функції в аспекті співвідношення мова-культура тощо.

Провідним імпульсом у вивченні діалогічності наукового мовлення стало дослідження М. Кожині про діалогічність наукового тексту, що визначає вектор дослідницьких пошуків і нині [15].

У стилістичних дослідженнях виокремлюють різні види усного діалогу в наукових текстах: питання – відповідь, діалог-унісон, діалог-суперечка, перехід до іншої теми, якому часто передує риторичне запитання. Його використання співвіднесене з такими ситуаціями спілкування: погодження (схвалення),

несхвалення, оцінка, питання-відповідь, уточнення, доповнення, пояснення, доказ, передбачення, припущення [3, с. 49].

Різновидом діалогу в науковому тексті є комплекси "питання-відповідь", що складаються мінімально з двох речень. Найтипівіші випадки їх використання – в ході розв'язання творчих задач, у процесі аналізу проблеми й прийняття рішення в альтернативній епістемічній ситуації, тобто при міркуванні. Активізуються ці комплекси також при формулюванні гіпотези й нового знання – авторської наукової концепції (проблемні питання). У текстах теоретичного характеру вони пов'язані з експлікацією таких фаз пізнавальної діяльності вченого, як проблемна ситуація, ідея, гіпотеза, а також докази гіпотези, особливо при наявності "конкуруючих гіпотез" та їх аналізу. Це можуть бути також показники автодіалогічності (риторичні питання) або збудження відповідної реакції читача, тобто активізації його уваги [3, с. 51-52].

Н. Рябцева підсумовує: комунікативність наукового тексту досягається поєднанням описового й діалогічного мовлення, тут співіснують "спостереження-монолог" та "міркування-діалог" [12, с. 458]. "У цілому об'єктивізація міркування показує, що в науковому тексті думка дискурсивна, а дискурс ментальний: ментальний модус як вербалізація та інтерпретація пізнання стає метатекстом, а метатекст як кваліфікація й інтерпретація втілюючого пізнання тексту – ментальним модусом. Разом вони складають метадискурс, який у науковій комунікації становить її характерну (стилістичну) особливість – надає інтелектуальний смисл комунікативним діям і дає комунікативне осмислення інтелектуальним операціям, відображаючи тим самим синкретичність пізнавальної рефлексії над процесами пізнання і їх одночасного дискурсивного, вербального втілення, експлікації. При цьому поєднання дескриптивного / наративного й діалогічного / перформативного режиму взаємодії з адресатом надає метадискурсу актуальне, операціональне, інтенціональне значення" [12, с. 493].

М. Пещак констатувала притаманність діалогічної форми викладу і первинній, і вторинній староукраїнській науковій літературі, та вказала на два її різновиди: дискусійний

(висловлювання співрозмовників виражені у формі твердження, заперечення або аргументації основних положень) та екзаменаційний (один із учасників розмови питає, а інший відповідає) [10, с. 256], як генетично діалогічну за своєю природою розглянула в дискурсивній парадигмі полемічну літературу О. Ніка [9].

Вивчення функцій та структури діалогу в наукових текстах середньоукраїнського періоду дозволяє виокремити такі їх групи.

1. Особливо навантаженими є діалогічні тексти в академічному (навчальному) дискурсі, оскільки діалог був найважливішим та найпоширенішим як найбільш дохідлива форма навчання [6, с. 16]. Тут спостерігаємо різні способи використання діалогічних форм.

Повністю структуровано як діалог "Трактат із логіки" Й. Спангенберга в перекладі А. Курбського: Кто бы вопроси(л): *что силогизмъ то(л)куетсѧ?* [Спан, с. 142]; **W** **w**(т)ношенію силогизмовъ. *Что есть w(т)носити?... Како бываетъ?... Что есть w(т)носититсѧ* через неудоные вещи? [158]. Так само опис об'єктів граматичного вчення у граматиці Л. Зизанія прямо співвідносяться з філософськими категоріями. У граматиці М. Смотрицького цей тип тексту має ініціальну позицію, така структура повторена в Кременецькій граматиці 1638 р.

Послідовність викладу в анонімному Катехизисі 1600 р. (див. також: [7]) відповідає вимогам до педагогічного дискурсу, де, як вказує В. Карасик, співіснують такі комунікативні стратегії: пояснювальна, оцінювальна, контролююча, заохочувальна, організуюча [4, с. 256]. Пояснити – означає назвати, схарактеризувати, визначити, співвіднести, узагальнити, конкретизувати, запитувати, відповідати, інтерпретувати, переформулювати... Назвати – означає пред'явити, позначити та акцентувати [4, с. 257]. Характеризуючи назване явище, учитель розкриває його ознаки. У вузькому сенсі слова характеристика є описом предмета. Такий діалог формує педагогічну дефініцію, для якої найважливішою є не стільки наукова точність, скільки співвідношення нової інформації з рівнем знань адресата [4, с. 257]. Тому тут жорстка схема

"запитання" – "дефініція" ускладнена: актуалізується присутність мовців, етимологія терміна, використовуються порівняння, підкреслюється послідовність викладу тощо.

Цю ж специфіку організації діалогічного тексту простежуємо в Короткому Катехизисі Петра Могили та Ісайї Трохимовича-Козловського: поряд із описом ознак за категоріями діалог моделюється в формі бесіди учня й учителя "я – ти", однотипні питання нумеруються, тощо (також [8]).

Згорнутий власне інформативний діалог – обов'язковий при описі основоположних понять у трактаті І. Гізеля "Мир з Богом человекѹ" (початкові *увѣщанія*), сукупність питань за ознаками об'єкта опису є способом структурування окремих частин тексту. Так, напр.:

Глава ̃

Ѡ Матеріѹ покаѣніа далечаше(й)

Си естѹ Ѡ Грѣсехъ.

Что естѹ грѣхъ? [МБЧ, с. 24]; *Како раздѣляется грѣхъ?* Грѣхъ въ Первыхъ естѹ Двойственный, Первородный и Дѣлателный. [25]; *Како разствѣтъ грѣхъ смертный Ѡ(т) простителнаго?* [26]; *Како Грѣхъ смѣртный по своемѹ ест(ст)вѹ*

Можетѹ быти простителнымъ? Простителный же смѣртнымъ? [28]; *Како грѣхъ иногда можетѹ и грѣхомъ не быти?* [31]; *Коими ѡдобіями грѣхъ можетѹ быти?* [33].

Отже, тексти, використовувані в навчальних аудиторіях, орієнтуються на питальник за категоріями Аристотеля, проте в катехизисах спостерігається варіювання запитань, прояви суб'єктності тощо.

Популярні тексти II половини XVII ст. демонструють відхід від академічного діалогу. Так, у "Викладі о церкви" Теодосія Софоновича здійснено ретельну сегментацію матеріалу з однотипними запитаннями: *Що значитѹ црковъ?* [Виклад, 1]; *Що значитѹ Завѣса оу ѡлтарѹ?* [2]; *Чемѹ мѣромъ Пр(с)толь напѣскають?* *Чемѹ хрѣстами покрываеца Пр(с)толь?* *Чемѹ высокъ и ѡздобленъ Пр(с)толь?* *Чемѹ вѹ посродкѹ ѡлтарѹ Пр(с)толь?* [3]. Спільні для навчальних та роз'яснюючих текстів ознаки зберігає "Зерцало" Й. Шумлянського.

У діалозі в популярному антиіудейському трактаті Й. Галятовського "Месія правдивый" поєднуються різні типи реплік.

Загалом, вживаючи найрізноманітніші питальні слова, Й. Галятовський не забуває й про логічні категорії: *На як(о)м(ь) же м'ѣстѣ?* И *яког(о) часѣ?* И *пре(д) какими людьми?* та^а дисп'ятаці^а была межі Григорієм(ь) Архієп(с)копом(ь) омери(т)ским(ь), и Герваном(ь) Рабином(ь) жидовским(ь)? [ГМ, с. 3 зв].

Значна кількість питань стосуються тлумачення сенсу окремих положень Святого письма та широкого кола прецедентних текстів, тому поширене питання стосується проблеми розуміння, а відповідь виступає зразком герменевтичної практики: *Ведлѣтъ яког(о) (ж) сенсѣ тїи слова маемо розѣмѣти*: Напаса(т)са в(ь) кѣпѣ волк(ь) сѣ Агнце(м), и Рысь почиет(ь) сѣ козлище(м), и юнець в(ь)кѣпѣ сѣ Лво(м) напасѣтса, и ѡтроча мало поведе(т)са, понева(ж) чворакій сенс(ь) в(ь) Писмѣ с(т): зна(й)дѣт(с)а? – Хр(с)тіанинь. *Не телесне ведлѣтъ сенсѣ Литералного; але дѡвне ведлѣ(г) сенсѣ Моралного; або ведлѣ(г) // сенсѣ Аллеторичного, маешѣ тїи слова жидовине розѣмѣти*, маешѣ вѣдати, же Волкѣ, Рысь и Левѣ *тѣтъ* знача(т) поганов(ь) и жидѡвъ ѡкрѣтних(ь), которїи мѣли до Хѣ навернѣтиса, *якож(ь) мнѡгїи* погане по всемѣ свѣтѣ; которїи болвано(м) кланалиса, южѣ до Хѣ навернѣлиса и емѣ *такѡ* Бгѣ Прав(д)ивомѣ кланают(ь)са, так(ь)же и з(ь) вашего народѣ жидовского мнѡгїи жиды до Хр(с)та навернѣлиса, *такѡ* написано в(ь) Дѣланїяхѣ Ап(с)лскихѣ, и на иншихѣ мѣсцахѣ в(ь) ново(м) Тестаментѣ... [353зв – 354].

Перформативний режим забезпечує міркувальний характер запитань: *Дивїюса* барзо же вы двѣ натѣрѣ в(ь) Хр(с)тѣ быти вѣрѣете, Бз(с)кѣю и члѣвчѣю, а Хс нѣгде // в(ь) писмѣ стомѣ Имени Бз(с)кого немаеть, мнѡгими за(с) имени члѣвчимиса называе(т)... Тое имѣ немощный естѣ члѣвче, которое Ап(с)ль Павелѣ Хви приписѣеть, мовачи: *Распѣть бысть ѡ(т) немощи, чемѣ (ж) вы Хр(с)тіане Бгом(ь) Хѣ называе(т)е?* Поневаж(ь) онѣ имени Бз(с)кого немаеть [36 зв - 36].

У тому разі, коли аргументи нібито переконують супротивника, його репліки – вже не питання, а констатація:

Признаваю, же и тыи слова, ѡ(т) Пр(о)рка Ісаїи ѡ Правдивомъ Бѣѣ сѣть написаны...Признаваю, же то є(ст) Пра(в)дивый Бѣ, которы(й) такое Имѣ свое: Азъ єсмь, иже єсмь, ѡб(ъ)авиль Моисеѡви [33].

Діалог на теми моралі провадять человекъ та агтль у "Діалози о смерти". З науковим дискурсом пов'язувати цей текст, як це зробив Д. Чижевський, можна у зв'язку з розробкою морально-етичних питань. Репліками обмінюються персоніфіковані узагальнені комуніканти, питання й відповіді ускладнено компонентами міркування.

Ця розмова майже позбавлена наукової проблематики, початково формується з обміну репліками, що не потребують відповіді, напр.: Ч. *А то ѡ дже з(ъ) болѣзни умираю* [Розм., с. 264]; Ч. *Кто неприѣтели стѣни(т) не може, той з(ъ) ны(мь) в(ъ) оборонѣ мѣне постѣае(т)* [267]. Власне повчальний дискурс актуалізується з прохання умираючого: *Повѣждь же мнѣ, проиш', чтожъ ѡ, когда живѣ былъ, чинити мѣль?* І если тое ѡпѣстиль, чоґо ѡпѣстити не мѣль, а если сѣа тежъ допѣстиль, чоґо(с) допустити не мѣль, а чоґо сѣа з(ъ)лого допѣсти(ль), абы заразь се(р)дечне жалова(ль) и даби пре(д)лицемъ ѡ(т)кѣпителѣа моего ласкѣ себѣ з(ъ)єдналь? [265]. Розлогі відповіді ангела включають монологи персоніфікованих гріхів, що загалом зводить текст до площини театралізованого дійства: І рече лакомство: *"ѡ себѣ спокойно сидѣло в(ъ) пеклѣ и на лонѣ Платоновымъ (sic!) ѡ(т)почивало, а ты мене ѡ(т)толь силою ви(з)валь...* [269].

Із найдавніших середньовічних перекладів природничної тематики енциклопедичні знання транслював "Луцидар". Тут питання ставить *ѡчень*, відповіді дає – *Маистеръ*. Перші питання стосуються розтлумачення основоположних засад християнського вчення: про те, *якъ єсть вѣрити в бѣа* [Люцидар, с. 9]; *якъ сѣ может(ъ) бже(с)тво на твое дѣлити* [10]; *Биль бѣъ не(р)вие нежели свѣтъ сталь* [10]; *ѡкимъ ѡбичаемъ бѣъ свѣтъ сотвориль* [11]; *Що бѣъ сотвориль на(й)первѣй* [11]; далі *учень* запитує про особливості світобудови: *ѡкъ єсть оустановлено нѣо* [14]; *ѡкъ єсть сл(н)це*

створено [15]; далі його питання формуються відносно окремих географічних об'єктів та причин незвичайних природних явищ: *Повѣж ми ѡ прироженю води* [28]; *"къ то море ро(с)тетъ, албо оубиваетъ* [29]; *Околя вѣтри походя(т)* [29]; *"кого суть прироженя звѣзди* [33]; завершальні – особливостей християнської символіки: *Що намъ значитъ ѡдѣаніе в цркви слѣженное* [40]; *Що знаменуєть ѡморфо(р), котори(й) Еп(с)пъ носить* [41].

Для порівняння наведемо зразок із російського з походження списку "Проблемати" Псевдоаристотеля (друга половина XVII ст.). О. Соболевський визначив мову цього перекладу з краківського видання Схарфенберга 1567 р. як "погану церковнослов'янську з полонізмами" [14, с. 96]. Відзначимо, що пов'язано це може бути з тим, що перекладачі часто були "вихідці з південної й західної Росії, поляки, німці, голандці, люди з нікчемною освітою, без усякої літературної підготовки" [14, с. 12-13]. Можливо, що перекладачами-любителями, зауважує він, "були Симеон Полоцький та ще дехто з монахів південно-руського виховання, котрі проживали в московських монастирях" [14, с. 14].

Настанова на пояснення причинності природних явищ актуалізує як найпоширеніше питання *чому?, з якої причини?*, напр.: *Вопросъ: Чесѡ ради пчелы, осы, мѣхи, и инья черви, сицевый гласъ и(з)даю(т), аще и бе(з) плюць сѣтъ и бе(з)инаго сосѣда гласа; – Ѡвѣтъ: Имать сіе животное в себѣ нѣкѣю препонкѣ, еяже движеніе, пачеже Ѡ вѣтрѣ, творить сицевый звѣкъ: тѣмже обще сицевая животная летающе болѣе гремятъ* [Проблемата, с. 64]. Такі виклади співвідносяться з уведеними дефініціями: *Вопросъ: Что есть сонъ; – Ѡвѣтъ: Есть показаніе и представленіе ѣподобленія вещей нѣкѣи(х) пре(д) чѣвствомъ обшчимъ в(ъ) челѣ, и посредѣ мозга сѣщимъ той убѡ оная ѣподобленія емѣ по(д)ставленнаѣ слагаетъ и согласѣтъ. такѡ. ꙗкоже емѣ слѣчится, злыя или добрыѣ дивныя или хѣдыѣ, любез(з)ныѣ или ненавистныѣ, и прочая* [262-262 зв].

Ряд текстів демонструють використання діалогічного тексту як поодинокого вкраплення у виклад, діалог редукується до комплексу "питання – відповідь".

Така стратегія використовується в "Діалектиці" Й. Дамаскина при викладі особливо значущих нових знань: Єгда бы были смы вопрошени, *кто есть се(й) Ѡвещаемы петръ*. Паки вопрошени, *что е(ст) петръ*, глѣмъ члвкъ. Паки вопрошени, *яковы(й) члвкъ*. Ѡвещаемъ, высоки(й) або ни(з)кий [Діалектика I, с. 217].

Інколи до риторичних реплік вдається І. Копинський, тут дефінітивні структури зрідка вводяться як відповіді на питання: *Что е(ст) смиреніе? Смиреніе е(ст) разѡмѣти себе*, и ѡ себе ничтоже, прѣв(д)нѣ же е(ст) разѡмѣти себе ничтоже: понеже бо Ѡ ничесого и сотворе(н) еси: ниже о себѣ разѡмѣти что, понеже ничтоже имаши Ѡ себе [АД, с. 93-93 зв].

Такі фрагменти введено в "Зерцалі богословії" К. Транквіліона-Ставровещького: *Вопросъ: Котърїи имѣють нечистое ср(д)це*, - **Ѡ(т)вѣтъ**: Заросливыи, горьделивыи, гнѣвливыи, лако(м)ци, п(ь)аницѣ, блюзнѣрцы, таковыи бѣга видѣти, жадною мѣрою немогѣтъ. *Въпросъ. А чистыи ср(д)цемъ кто ситъ*. – **Ѡ(т)вѣтъ**. Смирен(ъ)ныи, кроткїи, зич(ъ)ливыи всѣмъ всего доброго. под(ъ)вижници, трѣдолюбци, постниці [ЗБ, 9 нен].

Так само виділяє важливі постулати своїх інструкцій Й. Галятовський в "Науці": *Спитаєтъ кто*, якъ можеш(ъ) з(ъ) малои часті великое казан(ъ)є учинити. **Ѡ(т)казую**. Треба тую часть казанѣ ам(ъ)плѣфѣковати, роз(ъ)ширати. Треба придавати до неї приклады, подобенства, сентенціи, фѣгури, доводы розныи з(ъ) писма стого, з(ъ) учителей црковныхъ, то малаѣ часть великим(ъ) казанье(м) зостанетъ [Наука, с. 236]; *Может кто спытати*, где маємо взѣти матерїю, з(ъ) которой бы смо казанье могли учинити. **Ѡ(т)казую**, треба читати быблѣю... [Наука, с. 220].

У науковому дискурсі XVI – XVIII століть співіснували кілька видів текстів із різними способами взаємодії діалогічних – описових компонентів. Загалом зберігають зв'язки з діалогічним ораторським дискурсом полемічні тексти

(Палінодія, "Душевник"). Апеляції до адресата, риторичні запитання відтворюють розмовний дискурс. Фіксуючи спілкування пастора з паствою (діалогічна модель "я – ти"), такі тексти з елімінованою відповіддю адресата тяжіють до перетворення на монолог.

В академічній літературі використовуються запитання за порядком логічних категорій, що формують мовленнєвий жанр опису об'єкта (перекладні трактати з логіки, граматики, "Мир з Богом чоловіку" І. Гізеля). Формально збережений діалогічний текст не передбачає зміни спрямованості комунікативних ходів, роль адресанта нівелюється, адресат набуває статусу колективного. Елімінація компонентів суб'єктного викладу (відсутні займенники, модальні слова, перформативи й звертання) зводить його до однотипних структур із предикатами іменного типу (іменники, прикметники чи дієприкметники). Помітне поступове звуження вживання таких компонентів, локалізація в сильних позиціях тексту. У великих трактатах, що, крім учнів, передбачали широку аудиторію, комплекси "питання – відповідь" можуть бути вкрапленими до загального опису чи інструкції (повчання), маркуючи особливо значущі компоненти викладу (Діалектика, ЗБ, Наука). Тут вживаються односкладні речення, модальні слова, займенники, перформативи.

У текстах, що поєднують ознаки навчальних та популярних, поряд із запитаннями за категоріями використовуються такі питальні речення, що відкривають простір до герменевтичних викладок, активізуючи когнітивні зусилля адресата (Катехизис 1600, Собраніє, Месія). Подальша традиція катехитичної літератури, частково описана в аспекті співвідношення церковнослов'янської – української мов XVIII ст. [5], потребує висвітлення й у проблемному полі організації науково-популярного тексту.

Переважно причині природних явищ присвячено запитання в архаїчних діалогічних текстах (Луцидарій, Проблемата). На тлумаченні символіки Святого письма та обрядодій зосереджуються Й. Галятовський (Месія) та Т. Софонович

(Виклад), Й. Шумлянський у текстах популярного теологічного дискурсу.

Фіксація розмовного мовлення визначає специфіку жанру розмови. Його розквіт обумовлено не тільки підтримкою з боку академічного діалогу, потужною традицією полемічної літератури, але й загальною "театралізацією" культури пізнього бароко. У функціях комунікантів виступають учень – майстер, чоловік – ангел та ін. Цей тип тексту, виразно периферійний для наукового дискурсу, набуває особливого поширення у XVIII ст. Виклади ускладнюються метафоричністю, узагальненням, символікою, збагачуючи художні ресурси літературної мови. Тут накопичуються морфологічні та синтаксичні засоби діалогізації, що потребують детальнішого вивчення.

1. Арутюнова Н.Д. Слово о диалоге / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Моно-, диа-, полилог в разных языках и культурах ; Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : "Индрик", 2010. – С. 5-8. 2. Безугла Л.Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс / Л.Р. Безугла // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 867. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 60. – С. 6-11. 3. Дускаева Л.Р. Диалогичность речи (письменной) / Л.Р. Дускаева // Стилистический энциклопедический словарь русского языка ; Под ред. М.Н. Кожинной. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 45-53. 4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. Карасик. – М. : "Гнозис", 2004. – 390 с. 5. Кисельов Р. Жанровий репертуар україномовних видань Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX століття / Роман Кисельов // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Л., 2006. – Вип. 1. – С. 72-88. 6. Кузьминова Е.А. Предисловие / Е.А. Кузьминова, М.Л. Ремнева // Грамматики Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого ; Сост., подг. текста, научный комментарий и указатели Е.А. Кузьминовой; предисл. Е.А. Кузьминовой, М.Л. Ремневой. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – С. 3-24. 7. Наєнко Г.М. "Катехизис" 1600 р. як навчальний текст / Наєнко Г.М. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика [зб. наук. пр.]. – Вип. XXIV. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – С. 63-75. 8. Наєнко Г.М. "Короткий катехизис" Петра Могили та Ісайї Трофимовича-Козловського у контексті наукового текстотворення XVII ст. / Г.М. Наєнко // Компаративні

дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : Зб. наук. праць. – Вип. 18. - К. : Освіта України, 2012. – С. 104-114. **9.** Ніка О.І. Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI - першої половини XVII ст. / Оксана Ніка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 444 с. **10.** Пешак М.М. Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту / М.М. Пешак. – К. : Українознавство, 1994. – 270 с. **11.** Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівєвська ; НАН України; Інститут української мови ; за ред. М.М. Пешак. – 2-е вид., стер. - К., 1998. – 191 с. **12.** Рябцева Н.К. Язык и естественный интеллект / Надежда Рябцева. – М. : Academia, 2005. – 640 с. (РАН. Ин-т языкознания: Монографические исследования: лингвистика). **13.** Славгородская Л.В. Научный диалог (лингвистические проблемы) / Л.В. Славгородская. – Ленинград : "Наука", Ленинградское отделение, 1986. – 150 с. **14.** Соболевский А.И. Западное влияние на литературу Московской Руси XV – XVII веков. – С-Петербург : Синодальная Типография, 1899. – 158 с. **15.** Шабуніна В.В. Засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів технічної галузі в сучасній українській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Шабуніна Вікторія Валентинівна; Дніпропетровський нац. ун-т імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

Умовні скорочення назв джерел

АД - [Ісайя Копинський] Алфавить дховны(й), в' по(л)зѣ Іноко(м) и мїрским, Бгѡѡго(д)нѣ жити хотѣщы(м), написанный. - К. : Типографія Києво-Печерської Лаври, 1710 - Ст-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 266п - [4], 192 арк.

Виклад – [Теодосій Софонович]. Выкла(д) ѡцрккви с(т), и ѡ црковныхъ речахъ. ѡ слѣжбѣ Бжѡй, и ѡ Вечерни. – К. : Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1667. – [1], 28 арк. – Ст-др. ЦНБ В., Ш. КПЛ, XI 6/26.

ГМ – Галятѡвський Йоанникій. Месіа правдивый – К., 1669. – [12], 429, [5] арк. Ст-др. ЦНБ В., Ш. Кир. 40.

Діалектика 1 – Івана Дамаскина Діалє(к)тика: або Лоїка. - Рукопис кінця XVI ст. - Інститут рукопису ЦНБ В, Ш. 312 № 157(34) С. - арк. 210 зв. – 238 зв.

ЗБ – Ставровєцький Кирило Транквїліон. Зерцало богословїи. – Почаїв, 1618. – [30], 84, [2] арк. - Ст-др. ЦНБ В, Ш Кир.2101п.

Люцидар – Люцдарь. ѡако Всѣ Речи Сотворейны На нѣсехъ И на зе(м)ли. И теперъ з Грецкаго На рѣски" ѡзыкь Преложень. Рокѣ Бжїа

ґахлс. // Карский Е.Ф. Малорусский Луцидарий по рукописи XVII в. Текст, состав памятника и язык. – Варшава, 1906. – С. 9-42.

МБЧ – Гізель Інокентій. Миръ съ Бґомъ члвґку или Показаніе стое, примиряющее Бґови члвґка. – К., 1669. [30], 666, [8] с. – Ст-др. ЦНБ В, Ш Кир. 681.

Наука – Галятовський Й. Наука, або способ зложеня казаня // Іоаникій Галятовський. Ключ розуміння ; Підгот. до вид. І.П. Чепіга. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 211-241.

Проблемата – Проблемата сиречь гананія или совопрощенія различная. W(т) книг Великого Філософа Арістотеля и иных м(у)дрых. – Рукоп. XVII ст. ЦНБВ, Ш. I, 5483. [1], 340 арк.

Розм. – Розмова w смерты члвґка со аггломъ // ІОРЯС АН, т. 17, кн.1 – СПб, 1912. – С. 264-280.

Спан. – Трактат із логіки Й. Спангенберга в перекладі А.М. Курбського ("Діалектика") // Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVII ст.) : тексти і дослідження ; Підгот. В.М. Нічик та ін. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 142-162. - (Пам'ятки філософської культури українського народу. Кн.1).

Калетнік А.А., к. філол. н.

ФАХОВА МОВА ТА МОВА СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ

У статті на матеріалі англійської, німецької, російської та української мовознавчих традицій розглядається процес формування поняття фахова мова. Доводиться, що функціонально синонімічні поняття – укр. фахова мова, рос. язык для специальных целей, нім. Fachsprache, англ. Language for Specific Purposes – репрезентують різні національно-наукові концептуалізації мовних явищ і процесів. Аналізується також поняття мова спеціального призначення, що позначає інваріантні комунікативні сутності, властиві різним мовам сучасного світу.

Ключові слова: літературна мова, фахова мова, мова спеціального призначення, LSP, Fachsprache, термінологія, українська мова, англійська мова, німецька мова, російська мова.

The article on the material of English, German, Russian and Ukrainian language traditions researches the formation process of